Írta: Szabó László
2012. február 29. szerda, 08:34 - Módosítás: 2018. április 03. kedd, 19:14

Az én rendszerváltásom 2.
Levelek az önkormányzatról 1.
A városi és községi autonómia hazai történetéről

„**Önkormányzat (autonómia):** Az államon belül-annak részeként-bizonyos, szélesebb vagy tágabb funkciókörre és leggyakrabban területre is kiterjedő, rendszerint helyi érdekű, jogilag kodifikált igazgatást jelent. Ilyennel rendelkeztek Magyarországon egyes nagyobb történeti-földrajzi egységek (pl. *Horvátország, Erdély*), mindenütt meglévő kormányzati területek (pl. *Hajdú és Jászkun kerületek, vármegyék*), települések (pl. *különböző szintű városok, falvak*), azután testületek (pl. *céhek, ügyvédi és kereskedelmi kamarák*), valamint oktatási és vallási intézmények (pl. *egyetemek, református és evangélikus egyházak*). Modern *nemzetiségi autonómia* nálunk csak tervben merült fel.” (Magyar történelmi fogalomgyűjtemény II., Eger, 1980.)

A történeti szempontú meghatározásból világosan kiderül, hogy önkormányzatról csak Szent István-i államalapítás óta beszélhetünk hazánkban, attól a pillanattól kezdve, amikor beléptünk Európába, szilárd államot s jogrendet alapítva ki. Olyan korszakokban, amikor a központi hatalom túlzottan erős, abszolutisztikus vagy éppen diktatórikus volt, az önkormányzat minden szinten visszavonult, s mindannyiszor kivirágzott, amidőn az, biztosítva és fenntartva a jogi kereteket, partnereknek tekintette az önkormányzatokat.

Szent István megkoronázása után elkezdi az ország világi és egyházi szervezését, lerakja a területi autonómia alapjait. *Mályusz Elemér* szerint várispánságok (megyék) egy-egy jól körülhatárolható földrajzi egységben (folyóvölgy, medence, kisebb önálló tájegység) jöttek létre, míg az egyházszervezet királyi birtokok elhelyezkedése szerint tagolódott, minthogy ezek központjai (püspökségek) saját birtokain hozta létre. Az alsóbb szintek (városi, falusi) később épültek ki, de hat rájuk a vármegyei és egyházi autonómia.

A városi önkormányzatok magánföldesúri birtokokon jönnek létre a XI-XII. században, míg a falusiak eredetre későbbiek, de gyökereiket tekintve ugyanolyanok, azaz a földesúr és jobbágy viszony testesül meg bennük sajátos módon. Az államszervezés, de a földesúri hatalom sem hatolt le ugyanis a legmélyebb rétegekig. A földesúr magára hagyta a közösséget, s azzal megbízottjai útján tárgyalt csupán, benyújtva nekik igényeit (adó, egyéb szolgáltatások).

Falvainkban a XI-XII. században tűnnek fel szórványosan először a *bírák és falunagyok* (iudex, villicus), akik bár a földesúr érdekeit képviselik, de biztosítékai a jogrendnek is, s közvetítői a falu igényeinek. Az így kialakult tisztségek egyre inkább állandósulnak, s nemcsak a földesúr-jobbágy, állam-városi polgár összekötőivé válnak. Ők szedik be az állami adókat, közvetítik a közösség igényeit az államot képviselő feslőbb hatóságok (vármegye, erdélyi vajdaság), sőt az egyház felé is (esperességek, egyházmegyék).

Városi önkormányzataink (szabad királyi városok: civitas; mezővárosok: oppidum) sokat köszönhetnek a nyugatról betelepített erdélyi és szepesi szászoknak, a vallonoknak, akik bizonyos, ott kialakult mintákat hoztak magukkal; illetve Zsigmondnak, aki maga is nyugatot képviselve erős fejlesztő politikát folytatott. A szerves fejlődés a török időkben a királyi Magyarországon elakad, ám annál inkább felvirul a magára hagyott alföldi és dunántúli falvakban, illetve a szabad székely területeken Erdélyben.

A városi és falusi közigazgatásunk körvonalai már a török előtt kialakultak, s a kuruc harcok elültével Mária Terézia egységesíti rendjüket, közelíti a hazai hagyományokat a már működő európaihoz. Az urbárium (1767, 1770) szervezetileg is szabályozza a községi közigazgatást, s ennyiben európai, modern; ám mert az urbáriumhoz kötődik, egyben konzervál is egy sereg feudális vonást azzal, hogy főhatóságoknak, s a bíró jelölésében döntő tényezőnek meghagyja a földesurat.

Az 1836. évi IX. tc. csak valamit oldott a kötöttségekben. Igazi változást az 1848. évi XVI., XXIII. És XXIV. tc. hozott, megteremtvén a földesúrtól független *szabad közösség* fogalmát s gyakorlatát. A helyi önkormányzatokat a vármegyéhez rendeli főhatóságként, demokratikus választást ír elő, ugyanakkor biztosítja a bírók részvételét a megyei bizottmányokban.

A kiegyezésig több módosítás történt, végül az 1871. évi XVI-II. tc. (amely lényegében 1950-ig meghatározó volt) szabályozta a községi közigazgatást. Ez az 1848-astól annyiban különbözött, hogy a választásból a vagyontalanokat kizárta, s a bíró jelölésébe a szolgabíró (főispán) beleszólását lehetővé tette. 1944-1949 között a demokratizmust ezzel együtt több új

szervezet (nemzeti bizottságok, pártok, más társadalmi szervezetek) biztosította, s emelte eddig nem látott önállóságra az önkormányzatot.

Ez adta át helyét 1950 januárjától a tanácsrendszernek.

(Folytatjuk)

Megjelent: Új Néplap, 1990. augusztus 24.